

Jaarboek Multatuli 2017

Hilversum
Verloren
2018

Redactie:

Klaartje Groot, Annelies Dirkse, Rudy Schreijnders, Vincent Stolk

Redactieadres:

Multatuli Huis, Korsjespoortsteeg 20, 1015 AR Amsterdam

Abonnementenadministratie:

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

Jaarabonnement: €16,50

Op het omslag: Brief van Willem van Lennep aan Eduard Douwes Dekker, 27 april 1860 (Stadsarchief Amsterdam).

ISBN 9789087047535

© 2018 Multatuli Huis & Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Hilversum

Typografie: Rombus, Hilversum

Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Redactioneel	7
Twee onbekende brieven MARITA MATHIJSEN	9
Een tegenwerkende uitgever. Hoe Van Lennep met behulp van Joost de Ruyter probeerde <i>Max Havelaar</i> te smoren OLF PRAAMSTRA	13
Over kwaadsprekers en napraters. Eduard Douwes Dekker, Jacob van Lennep, de feiten en wat interpretaties MARITA MATHIJSEN	34
Een onbekend brieffragment ANNELIES DIRKSE	57
<i>Max Havelaar</i> , Sardinië en de verdrukking van minderheidstalen ANTIUGU CAPPAL-CADDEDU	63
Vertaling van de inleiding bij de Russische <i>Max Havelaar</i> (deel 2) MARIEN JACOBS	71
Over M.I. Tubjanski (1893-1937) MARIEN JACOBS	79
Gordel van smaragd, parel van de Oriënt JAN MULDER	81
De splitszinnigheid van Multatuli (recensie) GUIDO LEERDAM	94

In de media. Een selectie	99
Kroniek 2017	101
Personalia	104

Redactioneel

O, als hy 't boek geschreven had, als hy de god ware geweest, die door bemiddeling van almachtige schryvers, helden en booswichten op hun respectieve plaatsen zet ... (Idee 1094, vW VII, p. 46)

Multatuli bevond zich in 2017 130 jaar in de hemel. En de trap daarheen was steil, aldus de literaire grootmeester zelf in één van de twee pas gevonden brieven waarmee het *Jaarboek Multatuli 2017* opent. Hij zal gedacht hebben aan de vele lieden die het hem zo moeilijk maakten: almachtige schrijvers, editeurs en uitgevers bijvoorbeeld. Aan anderen heeft hij veel gehad, bijvoorbeeld aan de vertalers. In dit *Jaarboek* staan literatuur- of Multatulibemiddelaars centraal.

Multatulibemiddelaars kunnen onbetrouwbare vlegels zijn, of lieden die zich alleen om Multatuli's grote naam graag met hem associëren. Of eigenzinnige karakters die vanwege hun werkwijze vanzelf al in de geest van Multatuli handelen. Bemiddelaars kunnen ook behulpzaam zijn en volledig in dienst staan van de schrijver zoals groupies ... of doen alsof.

Was bezorger van de *Max Havelaar* Van Lennep nu de gedroomde bemiddelaar of speelde hij vals spel? En wat voor rol speelde uitgever Joost de Ruyter? De afgelopen tijd heeft hierover een debat gewoed in allerhande media (onder andere *neerlandistiek.nl*, het blog van Marita Mathijssen en *De Boekenwereld*).

Olf Praamstra zette de toon met zijn artikel over Joost de Ruyter in *De Boekenwereld*, dat u hier in herziene en uitgebreide versie kunt lezen. Hij ziet De Ruyter als een zetbaas van Van Lennep. Met het artikel van Mathijssen wordt de zaak Multatuli versus Van Lennep mogelijk voorgoed beslecht, behoudens nieuwe vondsten van brieven of kattedelletjes, waar we natuurlijk stiekem op hopen ...

Dat dat geen ijdele hoop is, mag blijken uit de vondst van Annelies Dirkse in Delfher, waarmee de eenentwintigste-eeuwse lezer wederom enkele nooit ontdekte regels van Multatuli onder ogen krijgt. Multatuli zocht namelijk bemiddelaars van zijn werk onder de vrijmetselaars.

De vertaler van de Sardijnse of Sardische *Max Havelaar*, Antiogu Cappai-Cadedu, is niet alleen een Multatulibemiddelaar voor zijn land, Sardinië, maar ook bemiddelaar voor zijn taal: hij breekt een lans voor de kleine lokale talen vanuit

humanistisch perspectief. Het wordt tijd voor een Friese *Max Havelaar!* (en binnen niet al te lange tijd wellicht voor een nieuwe Nederlandse, gezien de verengelsing van het academische onderwijs). Hier leest u de weerslag van Cappai's boeiende en emotionele pleidooi dat hij hield voor het Multatuli Genootschap in november 2016. Een andere vertaler was M.I. Tobjanski. Hij is in *Jaarboek 2016* al even aan het woord geweest en hier verschijnt het tweede deel van zijn voorwoord, dat voor ons uit het Russisch vertaald is door Marien Jacobs.

De grote antikoloniale Filipijnse schrijver Rizal, wiens leven en werk hier onder de loep worden genomen door Jan Mulder, is niet direct een bemiddelaar te noemen. Maar al zijn er tussen zijn eerste roman 'de Noli' en de *Max Havelaar* geen verbanden te leggen, hij was toch een groot bewonderaar van Multatuli en heeft ten minste zijn tweede roman 'de Fili' in diens geest geschreven.

Guido Leerdam recenseert een hedendaagse Multatulibemiddelaar. Ook in de rubrieken In de media en Kroniek komen weer Multatulibemiddelaars van diverse pluimage aan bod.

Namens de redactie,
Klaartje Groot

Twee onbekende brieven

MARITA MATHIJSEN

Brief van Douwes Dekker aan Willem van Lennep, 27 april 1860

Waarde Heer van Lennep

Ik ben zoo vrij U hiernevens aantebieden een exemplaar van den Max Havelaar, met verzoek dat wel van mij te willen aannemen als een gering blijk mijner aangename herinnering aan onze kennismaking te Amsterdam.

Na hartelijke groete ben ik met de meeste achting

UEd DW Dienaar

Douwes Dekker

Brussel 27 April 1860.

Toelichting

Max Havelaar kwam pas rond 14 mei in de boekwinkels. Deze brief heeft Douwes Dekker vanuit Brussel geschreven, en toen niet rechtstreeks naar Willem van Lennep gestuurd, maar naar Jacob van Lennep, met nog een paar andere brieven voor mensen die ook een presentexemplaar kregen (bijvoorbeeld W. van Hasselt, zie vw x, p. 224-225). Douwes Dekker vroeg aan Van Lennep de brieven door te geven aan de uitgever, die dan voor de verzending kon zorgen.

Waarachtig van Lennep!

Ik ben zoo vrij te hopen
aankomende en een plan van
de May slaan, met verzoek
dat het van mij te willen aan-
kenen als een geringe bijdrage
aan uw koming naar deze
Kennisgeving te Amsterdam

De hartelike groete hier in
het de beste gezin

W. van Lennep

Douwes Dekker

Brusel 27 April 1860.

Waarde van Lennep!

Vergaf mij nu familiair te
 of Linné die er nu gadebiedt in
 zijn redeneringen tot en O. J.
 Amsterdam, want dat verwacht
 je de Lee niet af. Om de
 de eerste zal ik het niet op
 adres zetten.

Heel, wanneer krijg ik mijn
 Indefinitum terug? Maar schrijf
 me niet, kom zelf, - want die
 wonderde Penelope schreef aan
 haar vraybundenen man. Ik
 ben van avond zes uur te huis.
 Laat uw Linné afzenden, want
 de trap is heel, - precies als
 de trap te Heerl.

Intubete, hartelijk respect
 van
 ta.v. Douwes Dekker

Waarlijk
 Douwes Dekker

Brief van Eduard Douwes Dekker aan Willem van Lennep, ca. september 1860 (Stadsarchief Amsterdam).

Ongedateerde brief van Douwes Dekker aan Willem van Lennep

Waarde van Lennep!

Vergeef mij mijn familiären toon of liever zie er mijne goedheid in zich nederbuijgende tot een O.l. Ambtenaar, want dat wascht je de zee niet af. Om de décentie zal ik het niet op 't adres zetten.

Kerel, wanneer krijg ik mijn tijdspiegel terug? Maar schrijf me niet, kom zelf, – zooals die vervelende Penelope schreef aan haar vagabonderenden man. Ik ben van avond zes uur te huis. Laat Uw leven assureren, want de trap is steil, – precies als de weg ten Hemel.

Intusschen hartelijk gegroet

van t.a.v.

Douwes Dekker

Woensdag morgen

Toelichting

Willem van Lennep vertrok in december 1860 naar Nederlands-Indië als ambtenaar. Multatuli drijft hier de spot ermee dat hij, ondanks zijn conflict met het Indisch bestuur, toch familiair omgaat met een Oost-Indische ambtenaar. Waarschijnlijk dateert deze brief van omstreeks eind augustus, begin september 1860, toen er nog geen conflict met Jacob van Lennep was, Douwes Dekker wel in Amsterdam woonde en de *Tijdspiegel* met een recensie kwam.

Dat wascht je de zee niet af: dat haalt niemand bij je weg

Décentie: vertrouwelijkheid

Tijdspiegel: in de *Tijdspiegel* van september 1860 stond een recensie van *Max Havelaar*. In oktober stond er van Multatuli in 'Brief aan de Gouverneur-Generaal in ruste'. In het novembernummer 'Brief van Max Havelaar aan Multatuli'. Welk nummer Douwes Dekker aan Willem had uitgeleend is niet duidelijk.

De trap is steil: eind augustus 1860 huurde Douwes Dekker een kamer in Amsterdam, aan de Botermarkt.

Een tegenwerkende uitgever

*Hoe Van Lennep met behulp van Joost de Ruyter probeerde Max Havelaar te smoren**

OLF PRAAMSTRA

Inleiding

Sinds het begin van de twintigste eeuw is iedereen het er wel over eens dat Jacob van Lennep een kwalijke rol heeft gespeeld bij de uitgave van *Max Havelaar*. Nadat hij Multatuli het kopijrecht ontfutseld had, heeft hij de roman gecensureerd en de verspreiding ervan tegengewerkt.¹ Maar sinds enkele jaren heeft Van Lennep een verdediger gevonden in Marita Mathijssen. In de onlangs verschenen biografie die zij over Van Lennep heeft gepubliceerd, wijdt zij een heel hoofdstuk aan wat zij de ‘zaak-Multatuli’ noemt. Dat hij censuur heeft toegepast, kan zij niet ontkennen, maar desondanks is zij van mening dat Van Lennep Multatuli niet benadeeld maar juist geholpen heeft. Sterker nog: het is maar de vraag of het boek zonder zijn steun ooit verschenen zou zijn. Ja misschien, geeft zij toe, had Multatuli een uitgever in ‘subversieve’ kringen kunnen vinden, maar dan was hij terecht gekomen ‘in het circuit [...] van drukkers van schotschriften en pornografie’. Dankzij Van Lennep was hij aan dit lot ontsnapt, want die had hem ondergebracht bij ‘de nette uitgever De Ruyter’.

De inhoud van het hoofdstuk in de biografie is grotendeels gelijk aan een in 2010 door haar gepubliceerde bijdrage in de bundel *‘Ik heb u den Havelaar niet verkocht’* onder redactie van Ika Sorgdrager en Dik van der Meulen. Maar evenmin als in haar biografie wordt hierin duidelijk wat de kwalificatie ‘nette uitgever’ inhoudt, behalve dan de suggestie dat De Ruyter zich niet inliet met schotschriften en pornografie.²

In een tweede bijdrage in dezelfde bundel typeert Mathijssen De Ruyter als ‘Slaapmuts of huisdrukker’. Slaapmuts, omdat hij weinig actief was als uitgever, en huisdrukker, omdat hij veel werk van Van Lennep en zijn familie drukte. Maar nog steeds krijgen we geen antwoord op de vraag waarom De Ruyter de aangewezen persoon was om Multatuli’s roman te publiceren.³

In deze tweede bijdrage van Mathijssen staat ook dat er van De Ruyter geen brieven en portretten zijn overgeleverd. Dat is niet helemaal waar. Er is een schilderij waarop hij met een zekerheid grenzende waarschijnlijkheid staat afgebeeld, en

in de bibliotheek van de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels bevinden zich twee brieven van zijn hand. De eerste brief is gericht aan een boekhandelaar in Deventer. De Ruyter schrijft hem: 'Bij het groot getal Boekverkoopers, dat nog dagelijks vermeerderd, is het voor mij, die weinig uitgeef, niet mogelijk met alle in correspondentie te blijven.' Hij raadt hem aan de boeken die hij wil bestellen 'door tusschenkomst van Uwen Correspondent te ontbieden.'⁴ Omdat dit briefje gedateerd is 20 juni 1860 is het niet moeilijk te raden om welk boek het gaat: het moet de in mei van dat jaar verschenen *Max Havelaar* geweest zijn. Het laat zien dat De Ruyter een kleine uitgever is die weinig moeite doet om het boek te verspreiden. In plaats van het rechtstreeks te verzenden, verkoopt hij het via de omweg van een 'correspondent' – meestal een boekhandelaar – die in Amsterdam zaken doet voor de Deventerse boekhandel. Die kan het bij De Ruyter afhalen en voor het verdere vervoer zorgen.

Het is vreemd dat een uitgever die een bestseller in handen heeft – en dat was *Max Havelaar* – zo terughoudend reageert. Het lijkt wel of hij het boek met tegenzin verkoopt; en misschien is dat ook wel zo. Wie De Ruyter wil begrijpen zal onderzoek moeten doen naar zijn herkomst als boekhandelaar en uitgever en naar de manier waarop hij zijn beroep uitoefende. Dat onderzoek onthult waarom Van Lennep hem als uitgever koos en wat de ware bedoeling daarvan was. Het was niet om Multatuli te helpen, maar om zijn roman onschadelijk te maken. Dat is het tegendeel van de vriendendienst die hij hem volgens Mathijssen bewezen zou hebben.

De uitgever De Ruyter

Er is geen archief van De Ruyter overgeleverd. Zijn dossier in de bibliotheek van de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels bevat behalve zijn overlijdensbericht slechts één prospectus. Hierin beveelt hij een biografie van zijn naamgenoot Michiel de Ruyter aan, een werk dat hij van een andere uitgever had overgenomen.⁵ Het overlijdensbericht vermeldt dat hij op 17 mei 1880 in zijn woonhuis en winkel aan de Paleisstraat 3 is overleden, 77 jaar oud. Na deze aankondiging volgt het verzoek om van 'rouwbeklag verschoond te blijven'. Die wens werd gerespecteerd, want aan zijn dood werd in het openbaar geen enkele aandacht besteed.

Over zijn persoonlijk leven is nagenoeg niets bekend. Hij trouwde op latere leeftijd een weduwe met twee kinderen, hij was lid van de Waalse kerk en sinds 1844 was hij boekhandelaar, en af en toe ook uitgever.⁶ Dat laatste was geen ongewone combinatie in de negentiende eeuw: veel boekhandelaren hadden naast